

BÍLÁ HORA 1620–2021. MÝTUS JAKO STAVEBNÍ KÁMEN INFORMAČNÍ VÁLKY¹

MARIE KOLDINSKÁ

The study is devoted to purposeful interpretations and misinterpretations of the Battle of Bílá hora near Prague, which took place on November 8, 1620, and in which Czech evangelical estates who revolted against the Catholic monarch of the Habsburg family, whom they had previously elected, were defeated. After the defeat of the uprising, the defeated were severely punished – twenty-seven of them were executed, others were confiscated property and forced into exile. The consequences of this battle significantly changed the political, power and social conditions in the Czech lands, so it is traditionally perceived as one of the milestones in Czech history. It is also very often used politically and ideologically, because it is still an emotionally powerful topic for many people. The study maps the most significant changes in the tendentious image of the Battle of Bílá hora over the course of four centuries. It notes the Catholic, evangelical and nationalist interpretations of this event. It emphasizes the very strong updating potential of the so-called Bílá hora myth, which can be operationally misused in almost any propaganda context. The allusions to the Battle of Bílá hora thus most recently appeared in connection with the aversion of part of Czech society against the European Union, and even in connection with the covid pandemic, when the restrictions associated with it were interpreted as oppression comparable to repression in the 17th century. The study interprets the Battle of Bílá hora as a building block of the information war that split past and present Czech society, because it is the historical argument that has traditionally played a much stronger role in the disinformation spread in the Czech environment than in other countries.

Key words: The Battle of the Bílá hora (White Mountain); propaganda; disinformation; hybrid war; information war

Druhý život bitvy na Bílé hoře se začal rodit 8. listopadu 1620 odpoledne, tedy bezprostředně poté, co stavovská armáda podlehla spojenému císařsko-ligistickému vojsku a stavovské povstání skončilo debaklem.² Pravda, jen politickým, protože některé vojenské posádky mimo hlavní město se odmítaly vzdát ještě dlouho poté;³ v Praze však bylo dobojováno a bitva, ze strany vzbouřených evangelických stavů a krále Friedricha Falckého jednoznačně prohraná, se obratem stala předmětem interpretací a dezinterpretací. Začal krystalizovat její druhý život,

¹ Studie je výstupem z grantu *Jan Jessenius mezi historií, ideologií a politikou* (reg. č. 17-18773S).

² Z velmi rozsáhlé literatury k této tematice srovnej souhrnně především UHLÍŘ, D.: *Černý den na Bílé hoře. 8. listopad 1620*. Brno 1998; CHALINE, O.: *Bílá hora*. Praha 2013.

³ UHLÍŘ, D.: c. d., s. 161.

ne však ještě mýtus.⁴ Zatímco vítězové i poražení líčili celé stavovské povstání i bělohorské střetnutí ze svého pohledu a shodovali se prakticky jen v tom, kdo vyhrál a kdo prohrál, široce sdílený obraz toho, co a proč se vlastně odehrálo, vznikl až pozvolna, ale o to pevněji vrůstal do povědomí společnosti, až se stal trvalou součástí českého vztahu k dějinám i k přítomnosti. Tedy součástí identity, která prizmatem minulých příběhů předjímá i to nejdůležitější – totiž budoucnost a víru, či v tomto případě spíše nevíru v to, že může být úspěšná a dobrá.⁵

Každý aktér událostí let 1618–1620, jehož života se stavovské povstání a bělohorská bitva formativním způsobem dotkly, měl přirozenou tendenci nabídnout svou verzi příběhu – tedy takové kauzální zřetězení událostí, které mu umožňovalo vyjít z jejich peripetií se ctí a představit sám sebe jako člověka, který v kritických chvílích neselhal a zachoval si tvář. Z hlediska mentality raně novověkého šlechtice – neboť mluvíme především o politicky plnoprávných obyvatelích Českého království – šlo o zásadní věc,⁶ protože jakékoli osobní selhání a poskvrnění vlastní pověsti mohlo mít fatální dopad nejen na dotyčného, ale i na jeho potomky po mnoho generací.⁷ V prvních dnech a týdnech po bitvě na Bílé hoře šlo především o bagatelizaci podílu na povstání, neboť jedině umenšení viny mohlo vést ke kýženému cíli – vyhnout se obvinění, vyšetřování a trestu. Být označen za rebela, který se postavil proti řádně zvolenému panovníkovi, riskovat soudní proces a možná i potupnou smrt na popravišti – to byla nesmazatelná skvrna na osobní i rodové pověsti.⁸ A tudíž zdroj nejhorších obav, jaké jen mohly sužovat mysl pánů a rytířů, kteří dobře věděli, že se do povstání více či méně aktivně zapojili, a že budou jen stěží zlehčovat svůj podíl na něm.

Ti evangeličtí radikálové stojící v čele odboje, kteří bezprostředně neuprchli do bezpečí společně se dvorem Friedricha Falckého, stejně jako lidé, kteří se v povstání aktivně neangažovali, ale ani se od něj nedistancovali, se pokusili vyvinut už 13. listopadu poniženým dopisem adresovaným veliteli císařsko-ligistického vojska Maxmiliánovi Bavorskému.⁹ Sebe prezentace osob typu Václava Budovce z Budova, Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdruzic či Viléma z Lobkovic

⁴ K formování a proměněm bělohorského mýtu srov. RYCHLÍK, J.: *Bitva na Bílé hoře a mýtus o třistaleté porobě (transformace mýtu v dějinném vývoji)*. In: Frolec, I. (ed.): *Literární mystifikace, etnické mýty a jejich úloha při formování národního vědomí*. Uherské Hradiště 2001, s. 85–93; Týž: *České historické mýty versus mýty o českých sousedech*. Česko-slovenská historická ročenka, 2000, s. 95–102.

⁵ Ke specifickému vztahu české společnosti k vlastní minulosti srov. především KROUTVOR, J.: *Potíže s dějinami*. Praha 1990; JEDLIČKA, J.: *České typy aneb Poptávka po našem hrdinovi*. Praha 1992; BARTOŠEK, K.: *Češi nemocní dějinami. Eseje, studie, záznamy z let 1968–1993*. Praha 2003.

⁶ K mentalitě urozených vrstev podrobně MAŤA, P.: *Svět české aristokracie 1500–1700*. Praha 2004.

⁷ A to kupříkladu včetně vojenských kariér, kde byly profesionální kompetence důležitější než u politické či dvorské kariéry. KOLDINSKÁ, M. – ŠEDIVÝ, I.: *Válka a armáda v českých dějinách. Sociohistorické črty*. Praha 2008, zvl. s. 208–212.

⁸ Obvinění z rebelie se ostatně vůdcové povstání snažili předejít ještě dříve, než ho 23. května 1618 odstartovali třetí pražskou defenestrací. S předstihem připravená první stavovská apologie (a následně i ta druhá, už podrobnější a obsírnější) nejsou prvoplánovou evangelickou propagandou, ale poměrně sofistikovanou součástí raně novověké hybridní války, zacílenou na domácí publikum, vídeňský dvůr, ale také – a především – na potenciální zahraniční spojení. Srov. ŠUBERT, V. (ed.): *Apologie (první i druhá) stavův Království českého, tělo a krev Pána Ježíše Krista pod obojí spůsobou přijímajících, která roku 1618 na ospravedlnění Čechův před Evropou od týchž pánův stavův v českém i německém jazyku tiskem vydaná*. Praha 1863.

⁹ Dvě stě jedna osob, podepsaných pod touto suplikou, se poniženě omlouvalo, „že jsme se proti Jeho Milosti Císařské jakožto našemu pořádnému, poslušnému, korunovanému, pomazanému a lehenskému králi a pánu pozdvihli.“ Citováno dle KOLDINSKÁ, M.: *Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic. Cesta intelektuála k popravišti*. Praha–Litomyšl 2004, s. 395–396.

jako loajálních poddaných císaře Ferdinanda II., kteří na běh událostí let 1618–1620 neměli podstatný vliv, se samozřejmě ukázala jako naivní krok bez naděje na úspěch. Významná část signatářů dopisu byla postupně pozatýkána, většina odsouzena ke konfiskaci majetku, část pak k trestu smrti, který 21. června 1621 vykonal na Staroměstském náměstí mistr popravčí měst pražských Jan Mydlář.¹⁰ Účelové interpretace vlastních činů se tedy minuly účinkem, staly se však základem něčeho mnohem trvalejšího než ovlivnění individuálních osudů – totiž mýtu, který druhý život bělohorské bitvy a vlastně i stavovského povstání včetně jeho důsledků typu staroměstské exekuce provází už po čtyři staletí.¹¹

Po stejnou dobu je bělohorský mýtus využíván v sérii střetů, které lze s jistým zjednodušením označit jako hybridní či informační válka. Jde o fenomén přítomný v lidských dějinách od starověku,¹² mnohohrstevnatější než libovolná ideologie, sofistikovanejší než pouhá propaganda a komplexnější než prostá válečná konfrontace.¹³ V zásadě jde o „*neutrální označení pro způsob prosazování zájmů kombinací vojenských prostředků s nevojenskými, přičemž v moderní verzi ty nevojenské mají za ideální situace přednost.*“¹⁴ V případě čtyřsetleté historie bělohorského mýtu šlo o nevojenské prostředky především; na jejím počátku sice stála krvavá třicetiletá válka, zásadním předělem v jejím vývoji byla i první světová válka, avšak po většinu této doby se onen konflikt neodehrával na bitevních polích.¹⁵ A právě bělohorský mýtus – spolu s jinými, začasté z historie čerpajícími a účelově přizpůsobenými argumenty – se ve čtyři století trvajícím boji o identitu české společnosti a o její vnitřní i vnější sebezprezentaci stával mimořádně účinnou zbraní.

Mýty pro katolíky, evangelíky i národovce

Mýtům – zde míněno účelovým a zavádějícím, ovšem široce sdíleným interpretacím minulosti¹⁶ – se daří všude tam, kde se projevuje intenzivní potřeba budovat kolektivní identitu v opozici vůči jakékoli nepřátelské entitě, lhotejnost, zda vnitřní nebo vnější. Obzvláště efektivně funguje transformace archetypálního biblického vyprávění o Davidovi a Goliášovi – totiž vytváření obrazu fyzicky slabšího či jinak znevýhodněného hrdiny stojícího proti fyzicky neskonale silnějšímu či jinak mnohem lépe disponovanému protivníkovi. Ve smyslu vztažení ke kolektivní

¹⁰ K vlastnímu průběhu popravky zatím nejpodrobněji PETRÁŇ, J.: *Staroměstská exekuce* (4. vyd.). Praha 2004, s. 9–23. Velmi inovativně a se zpřesněním řady dílčích aspektů pak nejnověji FOLTÝN, M.: *Šlachtata Antikristova – katastrofa bez katarze*. In: Foltýn, M. – Koldinská, M. – Kubišta, A.: *Staroměstská exekuce 1621*, v tisku. Prosloveno i jako přednáška 26. dubna 2021 v cyklu *Staroměstská exekuce 1621* v Městské knihovně v Praze, záznam z: <https://www.facebook.com/watch/?v=450480969373645> (cit 30. 11. 2021).

¹¹ Blíže srov. RAK, J.: *Tři sta let jsme úpěli*. In: Týž: *Bývali Čechové... České historické mýty a stereotypy*. Praha 1994, s. 127–140.

¹² Srov. FOLTÝN, O.: *Sun-c' (544–496 př. Kr.). Několik poznámek k fotbalu, tenisu, vtipnému plukovníkovi a „hybridnímu válčení“*. In: Bárta, M. – Kovář, M. a kol.: *Lidé a dějiny. K roli osobnosti v historii v multidisciplinární perspektivě*. Praha 2017, s. 85–104. Srov. též ZŮNA, P.: *Kritický pohled na koncept hybridních válek*. *Vojenské rozhledy* 19(51), 2010, č. 3 s. 33–45.

¹³ ŘEHKA, K.: *Informační válka*. Praha 2017.

¹⁴ FOLTÝN, O.: *Sun-c'*, s. 97.

¹⁵ „*Proto je nejlepším vojevůdcem ten / kdo bez boje pokořil cizí vojsko / kdo bez obléhání dobyl cizí město / kdo si bez vleklého tažení podmanil cizí stát.*“ Citováno dle FOLTÝN, O.: *Sun-c'*, s. 100.

¹⁶ BARTHES, R.: *Mytologie*. Praha 2004, zvl. s. 108. Dále srov. MAMATEY, V. S.: *The Battle of the White Mountain as a Myth in Czech History*. *East European Quarterly* 15, 1981, s. 335–345; PETRÁŇ, J.: c. d., zvl. s. 291–302.

identitě jde přirozeně o střet početně menšího či politicky slabšího¹⁷ (konfesionálního či národního) společenství s dominantní mocností, ve střetu s níž musí – často s těžkými ztrátami – obhájit své právo na existenci a svébytnost.¹⁸ Přesně v tomto duchu bude bělohorský mýtus vytěžován českou politikou reprezentací především ve druhé polovině 19. století, kdy zejména její mladočeská část začne masivně využívat bělohorských reminiscencí jako vhodného nástroje k vymezení se vůči – v této době již v mnoha směrech zcela fiktivnímu – habsburskému útlaku.¹⁹

K takto kategorické politizaci bělohorských motivů²⁰ ovšem vedla dlouhá cesta; jejich primární interpretace totiž nebyla nacionální, ale konfesionální. Z katolické strany přitom nezačala Bílou horou, ale už o dva roky dříve defenestrací, přesněji řečeno jejím výkladem v duchu záchranu životů místodržících Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka a Jaroslava Bořity z Martinic a jejich sekretáře Filipa Fabricia zázračným zásahem Panny Marie.²¹ Votivní obraz Viléma Slavaty,²² který měl navždy v duchu promyšlené sebe prezentace vyhraněně katolického aristokrata²³ komunikovat tuto událost směrem k současníkům i příštím generacím, zachycuje nejen oběti defenestrace s mučednickými svícemi v rukou, Pannu Marii a anděly, ale kupříkladu také kříž, hřeby či důtky, tedy nástroje mučednické smrti Ježíše Krista.²⁴ Poselství, které takové vyobrazení defenestrace předestírá před divákem, je jednoznačné – tak jako Ježíš svým utrpením na kříži vykoupil hříchy lidstva, zachraňují Slavata a Martinic svým utrpením Království české a otevírají mu cestu zpět do náruče katolické církve.²⁵

Ve smyslu mariánského zázraku je následně prezentováno i vítězství císařsko-ligistické armády v bitvě na Bílé hoře. Známý příběh o mariánském obrazu, zneuctěném pravděpodobně Mansfeldovými žoldnéři a využitým poté bosým karmelitánem Dominikem a Jesu Maria před bitvou na Bílé hoře a údajně i v jejím průběhu k ideovému ovlivnění velitelů i vojáků katolické

¹⁷ V předbělohorských českých zemích evangelici tvořili většinu obyvatelstva, politicky a mocensky však byli slabší než katolická menšina. Blíže VOREL, P.: *Velké dějiny země Koruny české VII. 1526–1618*. Praha 2005, zvl. s. 381–411; MIKULEC, J. a kol.: *Církev a společnost raného novověku v Čechách a na Moravě*. Praha 2013.

¹⁸ Pregnantně to ilustruje sociální antropolog Arnošt Gellner na příkladu fiktivních společenství Ruritánie a Megalomanie. GELLNER, A.: *Národy a nacionalismus*. Praha 1993, zvl. s. 69–73.

¹⁹ Nejkomplexněji RAK, J.: *Zachovej nám, Hospodine. Češi v Rakouském císařství 1804–1918*. Praha 2013.

²⁰ Pojem „bělohorský mýtus“ nelze vztahovat výhradně k samotné bitvě, proto užívám v této studii i v jiných textech označení „bělohorské motivy“. Jde o související události typu staroměstské exekuce, pobělohorského exilu atp., které byly opakovaně interpretovány a vytěžovány politiky, publicisty, ale i umělci od malířů přes sochaře a architektky až po literáty. Uvedený pojem používám v návaznosti na historika Jaroslava Werstadta, editora shodně nazvané básnické antologie s výběrem básní věnovaných nejen bělohorské bitvě. Srov. WERSTADT, J. (ed.): *Bělohorské motivy. Jubilejní antologie z české poezie*. Praha 1920.

²¹ Takové vylíčení z pohledu oběti defenestrace poskytl přímo Vilém Slavata. Srov. JIREČEK, J. (ed.): *Paměti nejvyššího kancléře Království českého Viléma hraběte Slavaty z Chlumu a Košumberka od léta 1608 do 1619 I*. Praha 1866, s. 81–94.

²² DVORSKÝ, J. – CHADRABA, R.: *Votivní obraz Viléma Slavaty v Telči*. Umění 38, 1990, s. 128–140.

²³ Podstatnou roli v kontextu Slavatovy sebe prezentace a tím i raně novověké informační války hrála skutečnost, že šlo o konvertitu, který v mládí opustil víru Jednoty bratrské. Příběh člověka, který teprve vlastním úsilím našel svou cestu ke spáse, byl mnohem silnější a působivější, než kdyby se jako katolík už narodil. Srov. TEPLÝ, F.: *Proč se stal Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka z českého bratra katolíkem*. Sborník Historického kroužku 13, 1912, č. 1–2, s. 205–221; Tamtéž 14, 1913, č. 1–2, s. 25–41 a 171–181.

²⁴ Obraz byl naposledy reprodukován v katalogu z výstavy v Národním muzeu, věnované čtyřicetému výročí bitvy na Bílé hoře. Srov. STEHLÍK, M. (ed.): *1620. Cesta na Horu*. Praha 2020, s. 48.

²⁵ K této interpretaci ŠRONĚK, M. – HAUSENBLASOVÁ, J.: *Gloria et Miseria 1618–1648. Praha v době třicetileté války*. Praha 1998, s. 26.

strany,²⁶ vhodně zapadá do galerie jiných slavných habsburských vítězství raného novověku a tím i do konceptu habsburské zbožnosti, kde má mariánská úcta své prvořadé místo.²⁷ Vlastní průběh bitvy, která už dnes není díky systematickému interdisciplinárnímu historicko-vojenko-archeologickému výzkumu bagatelizována jako pouhá „velká šarvátká“, ale je právem pokládána za jednu ze středně velkých bitev třicetileté války,²⁸ ovlivnil především stav obou armád bezprostředně před střetnutím.²⁹ To ovšem nevyklučuje vliv otce Dominika na velení císařsko-ligistické armády, zejména na Maxmiliána Bavorského, ani zásadní význam interpretace výsledku bělohorské bitvy jakožto mariánského zázraku v rovině sebeprezentace vítězného katolického panovníka Ferdinanda II. a propagandy katolické věci v Evropě rozdělené počínající třicetiletou válkou.³⁰ Podobně jako votivní obraz Viléma Slavaty, tak i nástrovní fresky zachycující prokatolickou interpretaci této zlomové události českých dějin v římském kostele Santa Maria della Vittoria i v kostele Panny Marie Vítězné v poutním areálu v Praze na Bílé hoře³¹ dokonale plní svou funkci. V kontextu raně novověké informační války nabízejí v přeneseném i doslovném smyslu takový obraz reality, který je sugestivnější než pouhý mluvený či psaný výklad,³² a který smysluplně zapadá do prokatolického a prohabsburského narativu aktuálního dění.

Evangelická interpretace bělohorských motivů zůstala poplatná tradiční averzi vůči předbělohorské katolické menšině v české společnosti, zosobňované v kontextu propagandy radikální stavovské opozice především lidmi typu Slavaty a Martinice. Přinejmenším do smrti císaře Matyáše, tedy do března roku 1619, primárně nemířila proti panovnické dynastii; nesla se – řečeno slovy historika Františka Kavky – v duchu „loajální rebelie“.³³ Už výklad defenestrace v textech obou stavovských apologií³⁴ (z nichž přinejmenším ta první byla připravována ještě před 23. květnem 1618)³⁵ se snaží představit vůdce evangelické revolty jako věrné poddané císa-

²⁶ CHALINE, O.: c. d., zvl. s. 142–161 a 339–352.

²⁷ S bezprostředním zásahem Panny Marie byla kromě bitvy na Bílé hoře spojována i další dvě velká habsburská vítězství raného novověku, totiž bitva u Lepanta roku 1571 a úspěšná obrana Vídně před osmanskou armádou roku 1683. Podrobněji VOCELKA, K.: *Habsburská zbožnost a lidová zbožnost. K mnohovrstevnatosti vztahů mezi elitní a lidovou kulturou*. Folia Historica Bohemica 18, 1997, s. 225–240.

²⁸ Nejnověji souhrnně FOLTÝN, O.: *Krize – Bitva*. In: Stehlík, M. (ed.): c. d., s. 54–69.

²⁹ Průběh a výsledek bitvy na Bílé hoře je srozumitelný pouze v kontextu předchozích událostí, především bitvy u Rakovníka. Srov. FOLTÝN, O.: *Krize – Bitva. Logika zhroucení*, s. 64; BLAŽKOVÁ, K. – RYTÍŘ, L. (edd.): *Bitva u Rakovníka 1620. Sborník příspěvků*. Rakovník 2020.

³⁰ Podrobněji KOLÁR, J. (ed.): *Zrcadlo rozděleného království. Z politických satir předbělohorského století v Čechách*. Praha 1963, zvl. s. 217–226; KRČEK, J. – PECKA, J. (edd.): *Historické a časové písně z doby třicetileté války*. Praha 2009.

³¹ ROYT, J. – NAJMANOVÁ, A.: *Poutní místo Panny Marie Vítězné na Bílé hoře*. Praha 2011. Vyobrazení Dominika a Jesu Maria se zneuctěným obrazem, tentokrát ve společnosti Ferdinanda II. a Ferdinanda III. a s ikonickou siluetou letohrádku Hvězda na obzoru připomíná bělohorskou bitvu i v kostele Panny Marie Vítězné v Praze na Malé Straně. Srov. např. ŠRONĚK, M. – HAUSENBLASOVÁ, J.: c. d., s. 78.

³² „...obraz jistě působí naléhavěji než písmo, vnucuje signifikaci naráz, aniž ji analyzuje, aniž ji rozptyluje.“ Podrobněji BARTHES, R.: c. d., s. 108–109.

³³ KAVKA, F.: *Bílá hora a české dějiny* (2. vyd.). Praha 2003, s. 127–175.

³⁴ ŠUBERT, V. (ed.): c. d.; k interpretaci apologií výstižně MARKUS, A.: *Stavovské apologie z roku 1618*. Český časopis historický 17, 1911, s. 58–74, 200–217, 304–315 a 421–435.

³⁵ Je to zřejmé mimo jiné z výpovědi jejího autora Martina Fruweina. Blíže KOLDINSKÁ, Š. M.: *Martin Fruwein z Podolí (?–1621). Život, smrt i krátké zmrtvýchvstání profesionálního politika předbělohorské éry*. In: Bárta, M. – Kovář, M. a kol.: *Lidé a dějiny*, zvl. s. 303–304.

ře Matyáše a ochránce „obecného dobrého“³⁶ a katolické místodržící jako jeho rušitele. Násilný zásah proti nim – neboť s jejich smrtí osnovatelé defenestrace napevno počítali a naprosto nepředpokládali, že by pád z výšky okna České kanceláře mohli dotyční přežít³⁷ – tak optikou povstalců neměl být v duchu raně novověkého pojmání viny a trestu chápán jako zabití či dokonce vražda. Cílem bylo vykreslení aktu jako exekuce, která nemá být vnímána jako pomsta, ale jako nastolení opětovné rovnováhy, jež byla chováním provinilců porušena;³⁸ ostatně i předchozí diskuse v prostorách České kanceláře na Pražském hradě měla ze strany evangelických radikálů ráz improvizovaného soudního procesu.³⁹

S dehonestací politických odpůrců na stránkách stavovských apologií, kde jsou mnohomylně zdůrazňována jejich skutečná i domnělá provinění, plně korespondují i následná líčení defenestrace autory z evangelického tábora. Jde především o zdánlivě prozaické vysvětlení toho, proč se defenestrování nezabili. Hojně šířený a sdílený mylný příběh o údajném dopadu Slavaty, Martinice i Fabricia na hromadu odpadků pod oknem (jindy má jít o hromadu kancelářského papíru dlouhodobě vyhazovaného oknem z kanceláře či dokonce o hromadu hnoje)⁴⁰ je však s ohledem na nejnovější výzkum stejnou fikcí jako mariánský zázrak. Dotyční vděčili za život dopadu na tehdy ještě svažité terén v místech dnešní zahrady Na Valech, který zbrzdil jejich pád, a zčásti i specifickému dobovému oděvu z několika vrstev látky, který zmírnil povrchová zranění.⁴¹ I zde však evangelický výklad o údajném dopadu nenáviděných politických oponentů „do měkkého“ ústrojně funguje v kontextu raně novověké hybridní války. Protivník zachráněný před jistou smrtí nikoli zásahem Panny Marie, ale válejší se v hromadě odpadků či hnoje už není

³⁶ Podrobněji k pojmu „obecné dobré“ zvl. ADAMOŤ, K.: *Obecné dobré a idea spravedlnosti v českých zemských zřízeních doby předbělohorské (se zaměřením na 16. století)*. In: Malý, K. – Pánek, J. (edd.): *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500–1619)*. Praha 2001, s. 101–112. K pojmu též na konkrétním humanistickém materiálu BOHATCOVÁ, M.: *Obecné dobré podle Melantricha a Veleslavínů. Studie k završení knižní tvorby Mistra Daniela Adama z Veleslavína † 18. 10. 1599*. Praha 2005.

³⁷ Ritualizované násilí na politických protivnících nebylo v raně novověké Evropě specifickým českých zemí. Srov. KOZMANOVÁ, I.: *Demokratický akt – vražda na objednávku – násilí z nenávislosti? Vražda bratří De Wittů a nová média nizozemského raného novověku*. Dějiny a současnost 42, 2020, č. 4, s. 25–29. Defenestrace má ovšem i starozákonní předobraz v podobě defenestrování královny Jezábel, zmiňovaný i Pavlem Skálou ze Zhoře. Podobnost se Slavatou a Martinicem vykreslovanými evangelickou propagandou je zřejmá – stejně jako oni byla Jezábel líčena jako zlomyslná intrikánka, sledující své sobecké zájmy, ale také jako modloslužebnice.

³⁸ K tomuto konceptu vnímání spravedlnosti, viny a trestu podrobně VAN DÜLMEN, R.: *Divadlo hrůzy. Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*. Praha 2001.

³⁹ Jeden z hlavních organizátorů defenestrace, Jindřich Matyáš Thurn, dokonce použil výraz „*ti prvé odsouzení místodržící*.“ Viz JIREČEK, J. (ed.): c. d., s. 85. K dění v české kanceláři bezprostředně předcházejícímu defenestraci z pohledu evangelického autora srov. podrobně JANÁČEK, J. (ed.): *Pavel Skála ze Zhoře. Historie česká. Od defenestrace k Bílé hoře*. Praha 1984, s. 32–36. Nutno dodat, že sám Skála u defenestrace nebyl, vše popsal pouze z vyprávění.

⁴⁰ „...že se v tom pádu smrtečně neztloukli anebo dokonce nezabili, že upadli právě na místo a smetiště to, na něž vrátí kanceláře české, kdykoli od mnoha let vymetali kancelář i druhou světnici, v níž osoby přísežné obyčejně sedají, dotčeným oknem všechny smetl dolů vysejpal. Takže to místo nebylo příliš tvrdé a ulehlé, nýbrž jako nějaké hnojště zkyprné a změkčené.“ Viz JANÁČEK, J. (ed.): c. d., s. 38–39. Tentýž autor, sám pobělohorský exulant, v zájmu eliminace prokatolického výkladu defenestrace jedním dechem uváděl, že žena, která údajně spatřila zjevení Panny Marie zachraňující defenestrované, si to buď vymyslela, aby se jim zavděčila a dočkala se finanční odměny, anebo byla k takovému svědectví navedena. Raně novověká informační válka, akcentující vlastní verzi události a současně dehonestující protichůdnou verzi protivníka jako vyľhanou, se tak na stránkách Skálova díla rozhořela naplno.

⁴¹ PETRÁŇ, J.: c. d., s. 162–164.

obávanou hrozbou, ale směšnou figurou⁴² – a právě zesměšnění mívá ve „válce slov“ i „válce obrazů“ ten nejsilnější efekt, lhostejno, zda se tak děje v 17. nebo v 21. století.⁴³

Sama bitva na Bílé hoře nebyla v evangelické propagandě prezentována tak masivně jako v té katolické; přiznat vlastní chyby či hovořit o neochotě pomoci ze strany spojenců, kteří mohli být během probíhající třicetileté války ještě potřební, by nebylo zrovna rozumné. Bělohorské střetnutí v myšlení evangelického exilu⁴⁴ proto není zdaleka tak výrazným mezníkem jako v sebezprezentaci katolické strany. Ti neoptimističtější z pobělohorských utečenců ostatně doufali, že Bílá hora nebyla definitivní tečkou za jejich revoltou vůči panovníkovi, a že zvrat směrem k předchozím poměrům je stále možný.⁴⁵ Proto soudobá evangelická informační válka nesrovnatelně více pracuje s jiným motivem, totiž se staroměstskou exekucí.⁴⁶ Nekritická adorace jejích obětí opět plní propagandistickou funkci dokonale; i muži, kteří se na popravišti ocitli spíše proto, že během stavovského povstání „byli ve špatnou chvíli na špatném místě“ (kupříkladu zastávali některou z pozic v rámci městské správy), nikoli proto, že by patřili k vůdčím revolty,⁴⁷ jsou v soudobých textech prezentováni v těch nejskvělejších barvách. Mýtus o likvidaci politické, společenské a intelektuální elity na staroměstském náměstí tak získal svůj pevný základ; až se na něj v 19. století rozhodne navázat česká politická reprezentace, půjde to velmi snadno.⁴⁸

Propagandistická válka vedená z evangelických pozic nepracovala s obrazy tak efektivně jako ta katolická; soustředila se podstatně – nikoli však výhradně – na psané, respektive tištěné texty (je to přirozeně dáno zcela odlišnou rolí obrazu v evangelickém prostředí, kde sice má svou nezastupitelnou roli například v knižní produkci, podstatně méně však ve výzdobě sakrálních staveb).⁴⁹ Především novinové letáky oslavující Friedricha Falckého⁵⁰ a jeho možný návrat na český trůn tak reprezentují interpretaci poměrů, k níž se hlásil i pobělohorský exil. V nich se obrazová složka zpravidla uplatnila jako zosobnění optimistických vyhlídek do budoucnosti; text totiž často doprovází vyobrazení mladého panovníka, někdy i s početným potomstvem, jako potenciálního zakladatele dynastie, přesvědčeného kalvinisty a tedy obránce víry svých většinově evangelických poddaných.⁵¹

⁴² Něcoho se nebál raně novověký šlechtic tolik jako zesměšnění. Viz MAŤA, P.: c. d., s. 22–29.

⁴³ Příkladem ze sféry současné české politiky mohou být neobratná vyjádření předsedy SPD Tomia Okamury, velmi často využívajícího extrémně simplifikované historické reminiscence plně zmatených interpretací i fatálních věcných chyb. Když mu historik Michal Stehlík veřejně nabídl doučování z dějepisu, Okamuru to v očích vzdělanější části veřejnosti ještě více zneemožnilo, avšak nezdá se, že by to mělo výrazný dopad na tvrdé jádro voličů SPD. Srov. BESSER, V.: *Historik Stehlík nabídl Okamurovi kurzy historie zdarma. Chce podat pomocnou ruku*, Forum 24, 8. 10. 2019. Dostupné z: <https://www.forum24.cz/historik-stehlik-nabidl-okamurovi-kurzy-historie-zdarma-chce-podat-pomocnou-ruku/> (cit. 30. 11. 2021).

⁴⁴ Srov. URBÁNEK, V.: *Eschatologie, vědění a politika. Příspěvek k dějinám myšlení pobělohorského exilu*. České Budějovice 2008.

⁴⁵ Např. MENČÍK, F. (ed.): *Paměti Jana Jiřího Haranta z Polžic a Bezručic od roku 1624 do roku 1648*. Praha 1897, s. 30.

⁴⁶ Např. TEIGE, J. (ed.): *Poprava na Staroměstském rynku v Praze 21. června r. 1621*. Praha 1904; LOSKOT, F. (ed.): *Jan Rosacius-Hořovský; Koruna neuvadlá mučedníků božích českých a vzácných hrabat*. Praha 1913; HRDINA, K. (ed.): *Pavel Ješín z Bezdří. Posmrtná paměť českým hrdinům*. Praha 1938.

⁴⁷ Nejnověji a nejkompexněji k této problematice KILIÁN, J.: *Povstalci a odsouzení. Osudy 27 obětí staroměstské exekuce*. Praha 2021.

⁴⁸ S mentálním nastavením české společnosti druhé poloviny 19. století souvisel i zájem o dobové prameny schopné upevňovat pocit historické křivdy korespondující s bělohorským mýtem. Jen *Historie o těžkých protivenstvích církve české* byla mezi léty 1844 a 1902 vydána čtyřikrát.

⁴⁹ Souhrnně HORÁČKOVÁ, K. – ŠRONĚK, M. (edd.): *Umění české reformace (1380–1620)*. Praha 2010.

⁵⁰ Srov. HUBKOVÁ, J.: *Fridrich Falcký v zrcadle letákové publicistiky. Letáky jako pramen k vývoji a vnímání české otázky v letech 1619–1632*. Praha 2010.

⁵¹ K těmto aspektům raně novověké propagandy a informační války srov. MILLER, J.: *Falcký mýtus. Fridrich V. a obraz české války v raně Stuartovské Anglii*. Praha 2004.

Katolický i evangelický mýtus Bílé hory přes svou vzájemnou neslučitelnost fungovaly vedle sebe tak dlouho, dokud se nestaly předmětem transformace v nacionálním duchu. Pak už jakákoli paralelní koexistence nebyla možná; postupně se formující česká politická reprezentace 19. století se bez ohledu na vyznání svých jednotlivých představitelů většinově přihlásila k obrazu Bílé hory jako vrcholného bodu národní martyrologie.⁵² Potřeba politicky se vymezovat vůči Vidni a hájit domácí zájmy nacházela masivní oporu v historismu, velmi snadno a působivě uplatnitelném v umění od historické beletrie⁵³ přes historizující malbu⁵⁴ až po sochařství⁵⁵ a architekturu.⁵⁶ Vizualizace mýtu zde opět působivě fungovala a šířila se i prostřednictvím – v dané době nových – médií typu pohlednic.⁵⁷ Jejich obrovský akční rádius byl schopen zasáhnout prakticky všechny vrstvy obyvatelstva; zatímco obrazy v galeriích či nákladné knižní ilustrace byly vyhrazeny specifické vrstvě recipientů z řad společenské elity, barvotiskové reprodukce ikonických scén z českých dějin na levných pohlednicích cílily na to nejšířší publikum.⁵⁸ I v jeho myslích a srdcích – neboť s emocemi tento způsob prezentace dějin pracuje především – tak kromě jiných výjevů ze starší i novější minulosti zakotvila notoricky známá silueta letohrádku Hvězda na pozadí bělohorské pláně⁵⁹ jako symbol, ztělesňující obraz utrpení, poroby, ale postupem času také stále více i vůle vzchopit se a ono pokoření a útlak odčinit.

⁵² „Pro první vlastenecké generace byla tedy Bílá hora jednoznačně symbolem následujícího úpadku, události i místem až demonizovaným. Např. o Palackém je známo, že v životě na půdu bývalého bojiště odmítal vůbec jen vstoupit, a jak vzpomínal historik Josef Kalousek, „bylo mu i nesnesitelné slyšet, že někdo z vlastenců na to klaté místo vkročil.“ RAK, J.: *Tři sta let jsme úpěli*, s. 130.

⁵³ HESOVÁ, P. – VANĚK, V. (edd.): „*Horo Bílá – horo kletá!*“ *Povídky z bělohorské doby*. Praha 2020.

⁵⁴ PRAHL, R.: *Česká historická malba*. In: Vlček, T. (ed.): *Historické vědomí v českém umění 19. století* (= Uměno- vědné studie III). Praha 1981, s. 199–211; BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ, N. (ed.): *Dějiny v obrazech. Historické náměty v umění 19. století v Čechách*. Praha 1996. Přímou k bělohorskému mýtu pak HOJDA, Z.: *Pražská defenestrace v historické malbě 19. století. Na okraj jedné reprodukce v ouběnické chalupě*. In: Beneš, Z. – Maur, E. – Pánek, J. (edd.): *Pocta Josefu Petráňovi. Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. Josefa Petráně*. Praha 1991, s. 567–577; HOJDA, Z.: *Náboženská perzekuce po Bílé hoře jako součást českého mýtu. Příspěvek k poznání výtvarných a literárních zdrojů historického vědomí v 19. století*. In: Hlaváček, I. – Hrdina, J. – Kahuda, J. – Doležalová, E. (edd.): *Facta probant homines. Sborník k životnímu jubileu prof. dr. Zdeňky Hledíkové*. Praha 1998, s. 181–203; VLNAS, V. – SEKYRKA, T.: *Tragédie bělohorská ve výtvarné tradici*. In: Brožová, V. (ed.): *Zikmund Winter mezi historií a uměním. Materiály z mezioborové vědecké konference (Rakovník 12.–14. prosince 1996)*. Rakovník s. d. (vyšlo 1999), s. 190–210; KOLDINSKÁ, Š. M.: *Bitva na Bílé hoře a bělohorské motivy mezi mýtem, stereotypem a tradicí. K ikonografickým aspektům historické paměti*. In: Biegel, R. – Konečný, L. – Ottová, M. – Prahl, R. (edd.): *Ikonografie. Témata, motivy, interpretace. Kniha k poctě Jana Royta*. Praha 2016, s. 192–203.

⁵⁵ Např. KUTHANOVÁ, K. – SVATOŠOVÁ, H. (edd.): *Metamorfózy politiky. Pražské pomníky 19. století*. Praha 2013.

⁵⁶ K plánům na architektonické a sochařské řešení Bílé hory na počátku 20. století v souvislosti s blížícím se třicetletým výročí bitvy v roce 1920 podrobně HOJDA, Z. – POKORNÝ, J.: *Kde hrob je nás? Pomník Bílé hory*. In: *Tiž: Pomníky a zapomínky*. Praha – Litomyšl 1996, s. 117–126.

⁵⁷ JAWORSKI, R.: *Značkování pozic. Národní mýty a symboly na pohlednicích z českých zemí kolem roku 1900*. *Dějiny a současnost* 26, 2004, č. 6, s. 3–6; KURZ, M.: *Pražská defenestrace 23. 5. 1618 na pohlednicích*. In: *Filokartie*. Online magazín o filokartii, 19. 3. 2013. Dostupné z: <https://www.filokartie.cz/prazska-defenestrace-23-5-1618-na-pohlednicich-r-16-c-460> (cit. 30. 11. 2021).

⁵⁸ KOLDINSKÁ, Š. M.: *Bitva na Bílé hoře a bělohorské motivy*, např. s. 196.

⁵⁹ Nejznámější vyobrazení tohoto druhu z roku 1882 od Mikoláše Alše je známé jako *Karlštejnský havran* podle knihy Václava Beneše Třebízského *Povídky karlštejnského havrana*, k níž bylo ilustrací. Jde o sugestivní zachycení prázdné bělohorské pláně s ikonickou siluetou letohrádku v září zapadajícího slunce a s havranem usazeným na větví suchého stromu v popředí. Srov. KOLDINSKÁ, Š. M.: *Bitva na Bílé hoře a bělohorské motivy*, s. 195.

S blížícím se třisetletým výročím Bílé hory sílila i potřeba připomenout si bitvu, kterou už politicky a intelektuálně aktivní vrstvy české společnosti většinou chápaly jako prohranou a ztotožňovaly tak příběh českých dějin dílem vědomě, dílem nevědomě s hlediskem radikální stavovské opozice z roku 1620, symbolickým aktem trvalé hodnoty. Záměr postavit „pomník Bílé hory“⁶⁰ ústrojně korespondoval s připomínáním jiných velkých historických bitev v téže době – v roce 1913 vznikl monstrózní památník Bitvy národů u Lipska, mezi léty 1910 a 1912 nepoměrně komorněji pojatá Mohyla míru poblíž Slavkova u Brna. V prvních osmnácti letech 20. století mohl málokdo tušit, že v roce 1920 už Rakousko-Uhersko, vůči němuž se měl onen památník demonstrativně vymezovat, nebude existovat, a že po staletí připomínané a zveličované hrůzy třicetileté války zastíní válka – přinejmenším co do rozsahu a počtu obětí – nepoměrně hrůznější. Okázalé architektonické návrhy monumentálních skulptur i rozsáhlých architektonických celků projektovaných pro bělohorskou pláň⁶¹ tak nakonec nahradila skrovná mohyla, zřízená z iniciativy podbělohorské sokolské župy, která připomíná bělohorskou bitvu dodnes.⁶²

Jak proměnit člověka v mýtus aneb Jan Jessenius pro 20. století

Se vznikem samostatného Československa ovšem nepominula potřeba vztahovat se k Bílé hoře; bělohorský mýtus pouze prošel transformací odrážející nové poměry. V průběhu celého 20. století se tak setkáváme s flexibilními proměnami bělohorských motivů v bezprostřední závislosti na aktuální politické situaci; v dobách relativně poklidných ustupují do pozadí, ve vyostřených historických momentech – kupříkladu v letech 1938, 1948, 1968, ale třeba také po vzniku Charty 77 – se připomínají s novou intenzitou a stávají se neodmyslitelnou součástí aktuálně probíhajících informačních válek. Aktualizační potenciál bělohorských motivů je totiž prakticky nevyčerpatelný.⁶³

Výstižně to lze ilustrovat na způsobu, jakým se v průběhu 20. století proměňoval obraz některých aktérů stavovského povstání. První republika se svou protihabsburskou, protišlechtickou a protiněmeckou rétorikou příliš nepřála realistickému obrazu vůdců stavovského povstání jakožto lidí vesměs urozeného původu, kteří po významnou část svých životů byli zcela loajálními poddanými habsburských panovníků a češtinu ovládali buď stejně jako němčinu, případně špatně, anebo také vůbec.⁶⁴ Ještě vyhrocenější situace nastala po roce 1948, kdy šlechtici (ale

⁶⁰ HOJDA, Z. – POKORNÝ, J: c. d., zvl. s. 119–120.

⁶¹ Ve většině případů rozměrově velmi impozantní a okázalé návrhy architektonického a sochařského řešení památníku pocházely od předních umělců počátku 20. století včetně Františka Bílka, Stanislava Suchardy, Josefa Gočára nebo Josefa Mařatky. Srov. KUTHANOVÁ, K. – SVATOŠOVÁ, H. (edd.): c. d., s. 88, 248–253, 258–261; KOLDINSKÁ, M.: *Druhý život Bílé hory. Mezi pompou a prostotou. Architektura a sochařství*. In: Stehlík, M. (ed.): c. d., s. 128–129.

⁶² V nové politické realitě první republiky už nebyla potřeba okázalého architektonického řešení bělohorské pláně jakožto gesta, které by fakticky i symbolicky ovládlo veřejný prostor a demonstrovalo, kdo a jak rozhoduje o interpretaci minulosti, tak akutní jako za Rakousko-Uherska. Bělohorský mýtus sice přežíval dál, ač flexibilně transformovaný pro aktuální situace 20. století, avšak bělohorská pláň byla – především z finančních důvodů – nakonec pojednána méně invazivně, než slibovaly původní návrhy.

⁶³ Podrobněji KOLDINSKÁ, M.: *Bělohorský mýtus v českém historickém povědomí 20. století*. In: Mikulec, J. – Polívka, M. (edd.): *Per saecula ad tempora nostra II*. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka. Praha 2007, s. 934–939.

⁶⁴ Srov. např. HRUBÝ, F.: *Pohřební kázání o Jindřichu Matyáši hr. z Thurnu*. Český časopis historický 38, 1932, s. 12–55.

i představitelé městského patriciátu) jakožto klíčoví aktéři stavovského povstání byli neodvratně oceňováni jako reprezentanti „reakčních a vykořisťovatelských tříd“, a kdy tento přístup k dějinám na několik desetiletí poznamenal i historický výzkum ve smyslu rozdělení na preferovaná a upozadovaná témata.⁶⁵ Tabuizace některých okruhů bádání se přirozeně promítla i do historického filmu, neboť i nad kinematografií převzal kontrolu stát,⁶⁶ výrazně méně však zasahoval do historické beletrie.⁶⁷ O to zajímavější je pak sledovat, jakých podob nabývaly osobnosti pevně ukotvené v realitě 17. století, ovšem v zájmu informačních válek 20. století nucené sloužit propagandistickým interpretacím minulosti. Skvělým příkladem může být jeden z popravených z 21. června 1621 – totiž rektor pražské univerzity Jan Jessenius,⁶⁸ angažující se jako diplomat hájící zájmy českých evangelických stavů v zahraničí a právem označovaný jako „ideolog stavovského povstání“.⁶⁹

Jessenius byl vším, co komunistický režim vnímal jako problematické.⁷⁰ Kosmopolitní intelektuál propojený širokou sítí vztahů se vzdělanci po celé tehdejší Evropě, pro kterého volný pohyb přes hranice za prací i za studiem prakticky ve všech etapách jeho života představoval

⁶⁵ Mezi léty 1948 a 1989 se především církevní dějiny a do velké míry i dějiny šlechty ocitly mimo oficiální proud bádání ukotveného v oficiálních státních institucích. Totéž se týkalo i celých historických epoch, zejména období pobělohorského baroka. Intenzita upozadování nežádoucích témat se přirozeně měnila v čase, v každém případě však po roce 1989 vyvolávala averzi k některým dříve preferovaným tématům. „*Baroko a husitství či reformace nejsou ve skutečně moderně pojatých dějinách ani zdaleka v takovém protikladu, jak se tvrdívá – obojí nás jako národ formovalo a bude formovat i nadále. Národ je dědicem veškeré své minulosti a její tradice se nevytvářejí uměle, ideologickou manipulací, ne-li dokonce diktátem, nýbrž přirozeným výběrem a soutěží různých historických škol či podání.*“ KŘEN, J.: *Bílá místa v našich dějinách?* Praha 1990, s. 104–105.

⁶⁶ Srov. SKOPAL, P. (ed.): *Naplánovaná kinematografie. Český filmový průmysl 1945 až 1960.* Praha 2012; HULÍK, Š.: *Kinematografie zapomnění. Počátky normalizace ve Filmovém studiu Barrandov (1968–1973).* Praha 2012. I zde však platí, že v dobách ideologického „tání“ (typicky na konci šedesátých let nebo ve druhé polovině osmdesátých let) se objevují historické filmy cíleně nabízející paralely k současnosti (Bočanova *Čest a sláva* z roku 1968 jako aluze na chování „malého“ člověka v kritických dějinných situacích, Vávrova *Kladivo na čarodějnice* z roku 1969 jako aluze na politické procesy z padesátých let atd.).

⁶⁷ Tradičně silný vztah české veřejnosti k historii odráží obrovská obliba historických románů mezi léty 1948 a 1989, byť často kompenzující jině „nežádoucí“ žánry, kupříkladu „červenou knihovnu“. V sedmdesátých a osmdesátých letech šlo hlavně o romány Ludmily Vaňkové, situované do přemyslovské a lucemburské éry a vydávané v nákladu mnoha desítek tisíc výtisků, ale i dalších autorů, zaměřených i na předbělohorskou dobu (Jaroslav Boček, Nina Bonhardová, Miloš V. Kratochvíl, Radovan Šimáček, Alena Vrbová atd.). Výjimečně se objevovaly i tituly, zasazené do církevního prostředí – např. ŠOTOLA, J.: *Tovaryšstvo Ježíšovo.* Praha 1969.

⁶⁸ Souhrnné srov. především PICK, F.: *Johannes Jessenius de Magna Jessen. Arzt und Rektor in Wittenberg und Prag hingerichtet am 21. Juni 1621. Ein Lebensbild aus der Zeit des Dreissigjährigen Krieges.* Leipzig 1926; POLIŠENSKÝ, J.: *Jan Jesenský – Jessenius.* Praha 1965.

⁶⁹ SOUSEDÍK, S.: *Jan Jesenský jako ideolog stavovského povstání.* Filosofický časopis 40, 1992, s. 69–81.

⁷⁰ To se ovšem netýkalo jen Jana Jessenia. Snaha učinit akceptovatelnějšími historické osobnosti, které komunistický režim vnímal jako ideologicky nepřijatelné třeba jen z důvodu jejich sociálního původu, nabývala někdy bizarních podob. Vávrova historická komedie *Cech panen kutnohorských*, kde se pije, tančí, souloží a třídní boj se rozhodně neřeší, tak sice byla uváděna v televizi, ovšem s vysvětlujícím textem v tomto znění, zařazeným jako součást titulků hned na začátek snímku: „*Tento film byl natočen v roce 1938, v době vyvrcholení předmnichovského mezinárodního politického napětí. Měl tehdy posílit vědomí českých lidí a varovat před zrádci a zaprodanci z vlastních řad. Autoři filmu tu spojili dvě klasické divadelní hry Ladislava Stroupežnického Paní mincmistrová a Zvíkovský rarášek s motivy převzatými z pamětí šlechtického bouřliváka Mikuláše Dačického z Heslova, který tu vystupuje jako hlavní hrdina. Děj filmu, zasazený do hutnického města Kutné Hory, je nesen kladným poměrem autorů k vykořisťovaným horníkům, kteří se bouří proti panským drábům, sloužícím zájmům cizí šlechty a dvorské byrokracie.*“ Citováno dle KOLDINSKÁ, M.: *Rudolfínská doba v českém historickém filmu.* In: Kopal, P.: *Film a dějiny.* Praha 2005, s. 166.

samožřejmost; univerzitní hodnostář s povinností hájit svobodu a nezávislost akademického bádání; představitel společenské elity, který používal rodový erb a zdůrazňoval svou příslušnost k uherské šlechtě; obhájce práva na odpor proti vládnoucí moci, jež se chová diktátorsky, a proto si zaslouží být svržena.⁷¹ A přesto už v polovině padesátých let vzešlo z pera slovenského spisovatele a autora historické beletrie Ľudo Zúbka dílo, které představilo široké veřejnosti radikálně odlišného Jana Jessenia. Nikoli náhodou šlo o knihu určenou přednostně dětským čtenářům, ostatně obratem (a opakovaně) vydanou také česky.⁷²

Jan Jessenius, jehož mateřštinou byla němčina a běžným komunikačním jazykem latina, je na stránkách tohoto životopisného románu představen jako autentický Slovák. O absolutní rozpor s historickou realitou nejde – ač se Jessenius narodil ve Vratislavi, jeho otec Baltazar pocházel z Horních Uher,⁷³ tedy z území dnešního Slovenska, a z místa svého původu odvozoval i svůj predikát a erb, jímž se hlásil mezi uherské rytíře.⁷⁴ Z kosmopolitního intelektuála, který slovensky neuměl a po celý svůj život se neměl potřebu veřejně prezentovat jinak než příslušností ke společenské a akademické elitě,⁷⁵ se v Zúbkově knize stal milovník slovenských lidových písní⁷⁶ se silným sociálním cítěním, který se zastává utlačovaných Židů (pokusí se dokonce zabránit pogromu, chodí tajně do židovského ghetta léčit vnučku rabbiho Löwa atd.),⁷⁷ přátelí se s katem Mydlářem (a přirozeně ho neváhá navštívit v katovně, protože jako pokrokový člověk odmítá jít

⁷¹ Srov. ŠOLCOVÁ, K. (ed.): *Jan Jesenský. Proti tyranům*. Praha 2019.

⁷² ZÚBEK, E.: *Doktor Jesenius*. Praha 1959. Knihu vydalo Státní nakladatelství dětské knihy, poprvé vyšla slovensky roku 1956 v nakladatelství Mladé letá v Bratislavě. Každá společnost – od demokratických přes autoritářské až po totalitní režimy – má potřebu komunikovat určitý obraz dějin a jejich aktérů směrem ke svým členům už od dětského věku, kdy se v člověku formují základní hodnotové hierarchie. V kontextu novodobých informačních válek jde o jeden z neúčinnějších způsobů, jak ovlivnit smýšlení, identitu a mentalitu dané generace na desítky let dopředu. Srov. FERRO, M.: *Jak se vyprávějí dějiny dětem po celém světě*. Praha 2019.

⁷³ POLIŠENSKÝ, J.: c. d., s. 13–15.

⁷⁴ Jde o dnes již formálně neexistující obec Horné Jaseno. Jejím spojením s obcí Dolné Jaseno vzniklo roku 1974 Turčianske Jaseno, kde je dodnes jesseniovská tradice nejen velmi živá (Jesseniova socha – či spíše soška – před obecním úřadem, místnost s historickou expozicí v prostorách úřadu atd.), ale i trvale přítomná v mimořádně rozšířeném příjmení „Jesenský“ (jmenuje se tak téměř polovina dnešních obyvatel obce). Pro pochopení údajných Jesseniovy slovenských kořenů tolik zdůrazňovaných jak v Zúbkově románu, tak kupříkladu ve školních učebnicích je nezbytné uvědomit si specifika daného regionu. Turčianske Jaseno leží přibližně osm kilometrů východně od Martina, který je v kontextu slovenské národní mytologie chápán jako „centrum slovenskosti“. Pocházel-li otec jednoho z nejznámějších „Slováků“ raného novověku právě odtud, stává se jeho domnělý slovenský původ ještě ryzejším, než kdyby se narodil třeba v Bratislavě (resp. tehdejšímu Prešpurku). Srov. KUČMA, I.: *Mýtus stredú. Martin jako centrum slovenskosti*. In: Krekovič, E. – Mannová, E. – Krekovičová, E. (edd.): *Mýty naše slovenské*. Bratislava 2005, s. 150–162.

⁷⁵ POLIŠENSKÝ, J.: c. d., např. s. 132.

⁷⁶ Tento motiv sepětí nejen se slovenským prostředím, ale především s prostým slovenským lidem rozehrál Ľudo Zúbek v jednom z nejvypjatějších momentů Jesseniova životního příběhu, totiž ve chvíli, kdy lékař již odsouzený k trestu smrti stětin ztřeštěnému vyříznutím jazyka a dodatečným čtvrcením čeká na výkon rozsudku. V posledních hodinách Jesseniova života mu přijdou zazpívat „studenti Slováci“ jeho „nejmilejší“ písničku. ZÚBEK, E.: c. d., s. 476–477. Mistři původem z Horních Uher však na předbělohorské pražské univerzitě působili – srov. FRIMMOVÁ, E.: *Daniel Basilius (1585–1628)*. Bratislava 1997. Personální propojení univerzity s regionem dnešního Slovenska tedy není fikcí, byl to však právě akcent na lidovost, co v kontextu informační války padesátých let 20. století rezonovalo jako dominantní kategorie, jejíž optikou měl být „Slovák“ Jessenius vnímán nastupující generací, formovanou jak národní, tak zejména třídní optikou chápání dějin.

⁷⁷ ZÚBEK, E.: c. d., zvl. s. 198–240.

s davem a chápat společenskou izolaci popravčího jako samozřejmou věc),⁷⁸ léčí vysoce postavené osoby týmiž jednoduchými, leč účinnými prostředky jako prosté pacienti (milence císaře Rudolfa II. Kateřině Stradové předepíše bylinné kloktadlo místo „tekutého zlata“ doporučeného jiným doktorem)⁷⁹ a odvážně hájí vědecký pokrok proti tmářství a nevědomosti (provede první veřejnou pitvu v Praze a v zájmu pravdy a kritického myšlení několikrát více či méně odvážně oponuje nejmocnějším autoritám své doby).⁸⁰

Zcela jiný obraz Jana Jessenia než Ludo Zúbek nabídl spisovatel a scenárista Vladimír Körner, autor scénáře k pětidílnému seriálu *Lékař umírajícího času* a v návaznosti na něj vzniklé stejnojmenné knihy.⁸¹ Inspirace Zúbkovým románem je u Körnera více než zjevná; přejímá řadu postav i situací,⁸² ale skládá z nich zcela odlišný obraz reality, která nemá nic společného s barvotiskovým příběhem mladého Slováka, který přijde do Prahy, najde zde přátele, uvědomí si a prožije česko-slovenskou vzájemnost, díky blízkému vztahu s katem a se Židy zapomene na stavovské rozdíly a zemře potupnou smrtí na popravišti přesvědčen o tom, že další pokrokové generace jednou úspěšně završí to, co on započal.⁸³ Körnerův Jessenius je na rozdíl od toho Zúbkova člověk smýkaný osudem, silně introvertní, často depresivní a neustále hledající intelektuál, který jen obtížně objevuje cestu k jiným lidem – k ženám ještě obtížněji než k mužům. Občasného intelektuálního souznění je schopen pouze se vzdělanci typu Tychona Brahe, Jana Keplera nebo císaře Rudolfa II., aby vzápětí opět narazil na hradbu nepochopení a marnosti světa, v němž nerozhodují intelekt a schopnosti, ale včasné přichýlení se k tomu, kdo je právě u moci. Nepřekvapí, že velmi tradiční obraz Bílé hory a staroměstské exekuce jako vrcholných bodů národní martyrologie⁸⁴ převzal Vladimír Körner bez výhrad; plně totiž korespondoval s jeho viděním světa a vnímáním historie v duchu motto, které při mnoha různých příležitostech citoval: „*Člověk není tvůrcem dějin, ale jejich obětí.*“

⁷⁸ Tamtéž, zvl. s. 78–97. Zde se Ludo Zúbek otevřeně inspiroval jednou z nejslavnějších románových mystifikací spjatých s dějinami předbělohorské a těsně pobělohorské doby. Srov. SVÁTEK, J.: *Paměti kata Mydláře*. Praha 1991, zvl. s. 107–114 a 136. Ve Svátkově románu, cíleně vzbuzujícím dojem, že vychází z autentického historického pramene, je právě fiktivní sociálně nerovný vztah mezi katem a rektorem pražské univerzity podrobně rozehrán v několika epizodách. Zúbek atraktivnímu motivu neodolal stejně jako autor dalších děl spoluutvářejících Jesseniův „druhý život“; totiž scenárista a spisovatel Vladimír Körner.

⁷⁹ ZÚBEK, L.: c. d., s. 196–197.

⁸⁰ V jednom ohledu se Zúbkův životopisný román o Jesseniovi radikálně liší od uměleckých obrazů raného novověku vzniklých v českém prostředí – totiž v absenci prvoplánových útoků na církev. Ani Jessenius se tedy otevřeně neutkává s žádným zpátečnickým duchovním. Zatímco v Čechách se v padesátých (ale i v šedesátých a pozdějších) letech postavám tmářských církevních hodnostářů neobyčejně dařilo, na Slovensku by bylo něco podobného nemyslitelné. V každé části tehdy ještě společné republiky se tak praktická každodenní podoba informační války zacílené na ideologické ovlivňování obyvatelstva přizpůsobovala místním specifikům.

⁸¹ *Lékař umírajícího času* (rež. Miloslav Luther, 1983). Stejnojmenná kniha poprvé vyšla roku 1984, seriál byl v roce 1990 sestříhán do podoby celovečerního filmu pod názvem *Svědék umírajícího času*.

⁸² I u Körnera se objevuje divácky a čtenářsky atraktivní Jesseniovo přátelství s katem Janem Mydlářem, i zde Jessenius vystupuje jako důvěrník císaře Rudolfa II. atd.

⁸³ Románová scéna na popravišti graduje ve chvíli, kdy Jessenius vyhledá očima v davu přihlížejících svého oblíbeného studenta a snaží se mu předat apel v tomto duchu: „*Odevzdávám ti pochodeň, kterou jsem nesl já. Nes ji dále a dbej, aby její plamen nezhasl. Necht' osvětluje temné kouty noci až do tvého skonání. A před smrtí ji dej dále tak, jako ji dávám já tobě!*“ ZÚBEK, L.: c. d., s. 488.

⁸⁴ „*Duha zvaná veselka, co vyšla nad staroměstským popravištěm, nebyla duhou smíření a věčného míru, jak bylo přáním krvavého Ferdinanda. Ale naopak jen novým záslehem vojny zvané třicetiletá. Celá jedna třetina lidí v korunních zemích byla v této válce pobita, druhá pomřela hanbou, vyčerpáním a hladomory – a třetinu těch, co přežili, čekalo ještě dlouhých tři sta let národní poroby české –*“ KÖRNER, V.: *Lékař umírajícího času*. Praha 1987, s. 455.

V atmosféře první poloviny osmdesátých let, kdy scénář k seriálu o Jesseniovi vznikal, měl takový životní postoj autora plně opodstatnění. Společenské tání spojené s nástupem Michaila Gorbačova k moci, které se jen velmi pozvolna přelilo ze SSSR do dalších zemí východního bloku včetně Československa, bylo ještě v nedohlednu; šedivou realitu normalizační každodennosti mohl sice občas zpestřit únik do historie, ten však mívával v případě filmových obrazů předbělohorských dějin zpravidla komediální podobu, ať už šlo o starší snímky typu *Císařův pekař – Pekařův císař*, anebo o nové počiny typu *Svatby pana Voka* či *Pan Vok odchází*.⁸⁵ V ostrém kontrastu k nim nabídl Vladimír Körner v součinnosti s režisérem Miloslavem Lutherem, ale také – a možná především – s představitelem titulní role Petrem Čepkem⁸⁶ stejně temný a neradostný obraz „umírajícího času“ před Bílou horou a těsně po ní, jaký skýtala i ta nejsoučasnější realita, v níž seriál vznikal. Jessenius jako nesmírně talentovaný a charakterní člověk, předurčený v normální společnosti k úspěchu či alespoň k naplněnému životu, zde končí na popravišti, zatímco tupí a primitivní, avšak (všeho)schopní převlékači kabátů se chápou vlivu, moci a rozhodování o osudech jiných.⁸⁷

Bílá hora pro 21. století jako antievropský provinční mýtus

Jinotaje, srozumitelné části diváků zvyklých vnímat umělecká díla jako více či méně zašifrované obrazy současné reality, zdánlivě ztratily smysl po roce 1989. Aluze na Bílou horu však součástí nových informačních válek zůstaly; obzvláště silně zaznívaly v souvislosti s restitucemi šlechtického a církevního majetku; objevily se i v kampani před první přímou prezidentskou volbou ve snaze očernit před veřejností Karla Schwarzenberga pro jeho šlechtický původ.⁸⁸ „*Šlechta zrádná a cizácká*“,⁸⁹ fungující jako ustálené topos české národní mytologie, je vlastně jen jednou z fazet averze české společnosti vůči elitám⁹⁰ a v daném kontextu se jevila jako velmi efektivní argument. Podobně však v průběhu posledních tří desítek let fungovaly i další aluze na Bílou horu. Jen prostý fakt, že zmíněné restituce projednala vláda 8. listopadu 2012, inspiroval jejich odpůrkyni, ekonomku Ilonu Švihlíkovou, krátce poté při příležitosti výročí 17. listopadu

⁸⁵ Blíže KOLDINSKÁ, M.: *Rudolfínská doba v českém historickém filmu*, s. 170–176.

⁸⁶ Nešlo o první spolupráci; Petr Čepka ztvárnil už předtím hlavní roli Ondřeje z Vlкова ve filmu *Údolí včel* (rež. František Vlácil, 1967), ke kterému napsal Vladimír Körner scénář. Ke vnímání tohoto herce informovanější a ke komunistickému režimu kritičtější částí československé veřejnosti jako důvěryhodné a respektované osobnosti nepochybně přispěla i skutečnost, že Petr Čepka jako prakticky jediný ze známých herců odmítl hrát v normalizačním seriálu *Třicet případů majora Zemana*. Srov. RŮŽIČKA, D.: *Major Zeman. Propaganda nebo krimi? Zákulisí vzniku televizního seriálu*. Praha 2005.

⁸⁷ Zde je u Körnera patrná inspirace jiným velkým dílem české historické beletrie, totiž Wintrovým románem *Mistr Kampanus* z roku 1906. K tomu srov. NOVOTNÝ, V.: *Ke kontextům kampanovského tématu*. In: Brožová, V. (ed.): c. d., s. 168–178.

⁸⁸ Kampani proti Schwarzenbergovi gradovala před druhým kolem voleb prostřednictvím ještě vyhocenějších, byť smyšlených argumentů. Srov. TÁBORSKÝ, J.: *V síti (dez)informací. Proč věříme alternativním faktům*. Praha 2020, s. 176.

⁸⁹ K tomuto stereotypu podrobněji RAK, J.: *Šlechta zrádná a cizácká*. In: Týž: *Bývali Čechové... České historické mýty a stereotypy*. Praha 1994, s. 67–81.

⁹⁰ A přirozeně i druhé strany této mince – totiž nekritické adorace „prostého lidu“ a venkova právě v opozici vůči městským elitám. Srov. RAK, J.: *Ty naše chaloupky české*. In: Týž: *Bývali Čechové... České historické mýty a stereotypy*. Praha 1994, s. 83–95.

k vypjatému projevu na Václavském náměstí, v němž zaznělo mimo jiné, že „žijeme v zemi, kde na výročí Bílé hory byl schválen odporný balík, zahrnující i „dar“ církvím, především katolické.“⁹¹

Averze vůči katolické církvi a všechny negativní asociace s ní spojené a navázané na bělohorskou dobu⁹² pak našly své zhmotnění v odporu vůči replice mariánského sloupu na Staroměstském náměstí. Originál sloupu vztyčeného roku 1650 jako poděkování za úspěšnou obranu pravobřežní části Prahy proti Švédům a za mír, který ukončil devastující třicetiletou válku, byl stržen davem vracejícím se z Bílé hory v listopadu 1918. Přítomnost hasičů, kteří poskytli při ničení výjimečné barokní památky odbornou součinnost, potvrzuje, že nešlo o spontánní čin lidí oslavujících konec první světové války a vznik samostatného státu, nýbrž o předem připravenou akci. Mylné spojování mariánského sloupu s bělohorskou bitvou stejně jako další mýty na něj navázané⁹³ se staly velmi trvanlivou municí v informačních válkách vedených prakticky až do současnosti.⁹⁴

Obnovený mariánský sloup se dočkal pozoruhodně košatého „druhého života“ ještě dříve, než byl na Staroměstském náměstí vůbec vztyčen; kromě nesčetného množství publicistů a politiků se k němu vyjadřovali i odborníci z řad historiků i kunsthistoriků. Proti kopii sloupu byl namířen otevřený dopis skupiny akademiků, adresovaný pražskému zastupitelstvu a formulovaný natolik zavádějícím způsobem, jako kdyby vyjadřoval postoj celé akademické obce.⁹⁵ Objevila se i petice, formulovaná v obdobném duchu.⁹⁶ Opakovaně došlo k veřejným protestům proti záměru umístit na náměstí repliku mariánského sloupu, v nichž se angažovaly osoby nejrůznější politické orientace od Jany Bobošíkové přes Jiřího Paroubka až po Jana Zahradila; originální ukázkou zneužití informačního působení pak byla demonstrace z listopadu 2012 interpretující mariánský sloup jako dehonestaci památky popravených vůdců stavovského povstání, jejíž účastníci nesli transparenty se jmény popravených vyvedené neuměle „historizujícím“ písmem a devalvované řadou věcných i pravopisných chyb v jednotlivých jménech. Při této demonstraci šli bok po bohu bývalí disidenti převážně z řad členů Jazzové sekce a současní členové KSČM.⁹⁷

⁹¹ ŠVIHLÍKOVÁ, I.: *Cílem je zastavit reformy, demise vlády a předčasné volby*. Deník Referendum, 19. 11. 2012. Dostupné z: <https://denikreferendum.cz/clanek/14370-cilem-je-zastavit-reformy-demise-vlady-a-predcasne-volby> (cit. 30. 11. 2021).

⁹² Jde o společensky natolik výrazný fenomén, že mu byla věnována celá polovina výstavy ke čtyřtému výročí bělohorské bitvy v Národním muzeu, stejně jako adekvátní prostor v katalogu k výstavě. Srov. KOLDINSKÁ, M.: *Druhý život Bílé hory*. In: Stehlik, M. (ed.): c. d., s. 118–135.

⁹³ Např. tvrzení, že se do stržení sloupu v listopadu 1918 aktivně zapojila Milada Horáková. Dle vyjádření prof. Jana Royta mělo jít o účelovou dezinformaci šířenou v době procesu s Horákovou komunistickým režimem ve snaze vyvolat v katolických kruzích antipatie vůči ní. Viz *Historie.cs. Mariánský sloup* (rež. Václav Křístek, 2012). Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10150778447-historie-cs/212452801400041/> (cit. 30. 11. 2021).

⁹⁴ Z literatury k mariánskému sloupu srov. především BLAŽEK, P. – POKORNÝ, V.: *Duchovní střed Evropy. Dějiny Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí v Praze 1650–2020*. Praha 2020; JAKUBEC, O. – SUCHÁNEK, P. (edd.): *Mariánský sloup na Staroměstském náměstí v Praze. Počátky rekatolizace v Čechách v 17. století*. Praha 2020; KAVIČKA, K. A. a kol.: *Mariánský sloup v Praze*. Praha 2021.

⁹⁵ Viz https://www.petice.com/otevreny_dopis_zastupitelstvu_hl_m_prahy_proti_postaveni_kopie_mar (cit. 30. 11. 2021).

⁹⁶ Viz https://www.petice.com/petice_proti_obnoveni_marianskeho_sloupu_na_staromstskem_namsti (cit. 30. 11. 2021). Abecedně první podpis pod peticí doprovodil jeho autor charakteristikou „potomek Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdružic“, čímž opět rozehrál na počátku 21. století jen zdánlivě anachronickou strunu katolicko-evangelického antagonismu. Pro úplnost dodejme, že poslední přímý potomek Kryštofa Haranta zemřel roku 1728. Blíže KOLDINSKÁ, M.: *Kryštof Harant*, s. 423.

⁹⁷ Viz <https://ct24.ceskatelevize.cz/regiony/1136705-mariansky-slop-na-namesti-nestoji-presto-se-proti-nemu-protestuje> (cit. 30. 11. 2021).

Stejně, jako se na Staroměstském náměstí už po staletí sráží, překrývají a prorůstají jednotlivé vrstvy historické paměti,⁹⁸ prolínají se i cesty a zájmy těch, kteří se pokoušejí vytěžit z historického základu politický potenciál a zužitkovat ho pro přítomnost.

Když po mnohaletém úsilí sochaře Petra Váni a sledu navzájem se negujících rozhodnutí pražského magistrátu nakonec v červnu 2020 přece jen došlo ke vztyčení repliky mariánského sloupu na jeho původním místě, covidová pandemie sice odváděla pozornost české veřejnosti zcela jiným – a z hlediska rozštěpení společnosti mnohem výbušnějším – směrem, avšak za dveřmi už bylo čtyřsetleté výročí bitvy na Bílé hoře v listopadu 2020, stejně jako čtyřsetleté výročí staroměstské exekuce v červnu 2021. Mimořádná pozornost věnovaná oběma jubileím v tištěných i elektronických médiích, výstavní projekty,⁹⁹ rekonstrukce klíčových dobových událostí v duchu moderního reenactmentu¹⁰⁰ i jejich televizní prezentace¹⁰¹ – to vše v převažující míře dokumentovalo trend, jímž bělohorskou problematiku vnímá odborná i širší zainteresovaná veřejnost od vzdělanějších publicistů přes pracovníky médií – převážně těch veřejnoprávních – až po reenactory. Eskalace emocí, spojených s bělohorskými motivy a jejich černobílým obrazem neseným v duchu národoveckých tradic 19. století, ustoupila do pozadí před začleněním Bílé hory do kontextu českých dějin jako jednoho z mnoha mezníků, které mají kromě svého „prvního“ také neméně zásadní „druhý“ život. A právě ten si zaslouží být na počátku 21. století zkoumán stejně systematicky jako ten „první“, protože více než o události samotné vypovídá o české společnosti jako takové – o její rozpolcené identitě,¹⁰² o potřebě prezentovat se dovnitř i navenek způsobem, který akcentuje mentalitu oběti a nikoli suverénní entity schopné nést následky vlastních rozhodnutí i chyb, o abnormálně silném vztahu k dějinám, často na úkor zodpovědnosti za přítomnost i za budoucnost.

Paralelně s touto společenskou psychoanalýzou zazníval v české společnosti posledních let i opačný hlas, vytěžující bělohorské motivy zcela v duchu tradic minulých staletí. Důraz na Bílou horu jako na fenomén, který českou společnost nejen rozděluje, ale dokonce z ní trvale vylučuje jednu její část, oceňovanou zcela nepřipadným pojmem „pátá kolona“,¹⁰³ se v různých nuancích objevil u různých osob vstupujících do veřejného prostoru, od levicových extremistů z KSČM

⁹⁸ Nejde jen o místo paměti spojené s dějinami středověku či raného novověku, ale i s těmi novodobými; ostatně za první republiky byl v místech někdejší staroměstské exekuce umístěn hrob neznámého vojína (tehdy šlo ještě o padlého od Zborova, až po druhý světové válce od Dukly). Podrobněji ŠIMEK, V.: *Hrob neznámého vojína. Jeho vývoj a místo v českém prostředí*. Praha 2021.

⁹⁹ Za všechny výstavní projekty připomínám alespoň výstavu nazvanou *1620. Cesta na Horu*, probíhající od listopadu 2020 do září 2021 v Národním muzeu v Praze.

¹⁰⁰ Zvláště rekonstrukce připomínající bělohorskou bitvu v září 2020 a staroměstskou exekuci v červnu 2021.

¹⁰¹ Za všechny televizní projekty k oběma výročím připomínám alespoň desetidílný seriál *Bílá hora 1620–2020*. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/13518035471-bila-hora-1620-2020/> (cit. 30. 11. 2021).

¹⁰² „Podstatnější než spory o dílčí symboly je skutečnost, že české dějiny jsou stejně tak dějinami reformace jako dějinami barokní zbožnosti. Patří do nich mistr Jan Hus i Bohuslav Balbín, úcta ke kalichu i mariánská úcta. Snaha upřednostnit jedno před druhým vždy vedla k rozdělení společnosti. Tak jako je na průčelí Týnského chrámu kalich i madona, patří na Staroměstské náměstí Jan Hus i Panna Maria, protože symbolizují obě komponenty českých dějin, které by ve 21. století už konečně mohly být vnímány bez vášní z časů národního obrození.“ KOLDINSKÁ, M.: *Vítejte ve zlých časech. Bílá hora 1620–2020*. Revue Prostor 38, č. 116, 8. 12. 2021 (= Vlčí máky. Průvodce válkou), s. 22–23.

¹⁰³ Srov. veřejná vystoupení spisovatelky a bývalé disidentky Lenky Procházkové k tématu, např. diskuse o Bílé hoře, kterou moderovala a kde takto označovala katolickou část české předbělohorské společnosti. Diskuse se účastnili archeolog Jaroslav Bašta, sociolog Petr Hampl a psychiatr Ivan David. Srov. <https://www.youtube.com/watch?v=zUc2wtXsGHI> (cit. 30. 11. 2021).

přes bývalé disidenty až po pravicové extremisty z SPD. Vždy je však spojovala snaha maximálně využít aktualizační potenciál Bílé hory ve stejném duchu, v jakém byl využíván po staletí – totiž ve zdůrazňování všeho, co vytváří silné polarizační pnutí, co svrhává vinu za vnitřní problémy na vnějšího nepřítele, co může ospravedlnit neschopnost chovat se dospěle a sebevědomě, protože vždy je tu síla, která svévolně rozhoduje „o nás bez nás“ – dříve Vídeň, poté Moskva, dnes Brusel. Neochota ztotožnit se s Evropskou unií a prezentovat se jako její sebevědomý a plnoprávný člen se tak opírá o inovovaný bělohorský mýtus, o příběh malosti a ukřivđenosti, kdy pouze část české společnosti – ta poražená – je prezentována jako ta jediná legitimní. Bílá hora pro 21. století je tak pro ty, kteří cíleně využívají emotivní sílu bělohorského mýtu, především zakonzervováním všech antievropských a provinčních reminiscencí. A v dobách krizí – lhostejno, zda politických, ekonomických, pandemických či jakýchkoli jiných – se bělohorskému mýtu vždy dařilo, daří, a pravděpodobně bude i nadále dařit.¹⁰⁴

Vraťte mi nepřítele aneb Místo závěru

Svůj extrémní aktualizační potenciál projevila Bílá hora – či spíše ti, kteří si uvědomili takřka neomezenou flexibilitu bělohorského mýtu – i v kontextu nejaktuálnějšího dění, spjatého s covidovou pandemií. Biolog, filosof a spisovatel Stanislav Komárek napsal, že rozdělení společnosti na očkované a neočkované „*nápadně připomíná pobělohorskou rekatolizaci v Čechách, kdy také byla bez skrupulí likvidována ohniska ‚protestantské náказы‘ a každý obyvatel musel mít potvrzení o zpovědi, čemsi jako kombinaci duchovního vyšetření a očkování. Tato éra se tradičně nazývá ‚dobou temna‘. Obávám se, že společenská křeč spojená s covidem zničí základ západních společenství, svobodu individua – jedná se o celoplanetární vítězství principů čínských. Naše generace emigrantů a disidentů vidí své dílo v troskách...*“¹⁰⁵

Komárkovo vyjádření – hojně sdílené na sociálních sítích, což dramaticky znásobilo jeho společenský dopad¹⁰⁶ – přesně odpovídá intencím informační války 21. století. Do celospolečenské diskuse o covidu zde nevstupuje zapšklý národovec šermující zrezivělými zbraněmi minulých staletí, ale respektovaný akademik s emigrantskou zkušeností, autor oceňovaných textů rozkročených napříč několika vědními obory, který se vždy prezentoval jako originální myslitel, svobodomyšlný individualista a bytostný demokrat, na což ostatně odkazuje i jeho zmínka o dnešní Číně v závěru citace. Komárkovo vyjádření – už vzhledem k osobnosti autora – tak nenabízí

¹⁰⁴ Platí to ovšem i obráceně. V dobách relativní stability – či přesněji řečeno v dobách absence zásadních politických, ekonomických i jiných výkyvů – aluze na bělohorskou dobu a účelové aktualizace bělohorského mýtu ve veřejném prostoru prakticky nerezonují.

¹⁰⁵ *Covid vs. svoboda. Jsou neočkovaní černí pasažéři nebo mají právo zemřít?* Jde o citaci z Komárkovy odpovědi do ankety na serveru www.seznamzpravy.cz ze 17. 11. 2021, v níž se k otázce očkování proti covidu vyjadřovaly veřejně známé osobnosti. Srov. <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/covid-vs-svoboda-jsou-neockovani-cerni-pasazeri-nebo-maji-pravo-zemrit-180584> (cit. 30. 11. 2021). Pro úplnost dodejme, že dnešní historici už užívají pojem „temno“, převzatý z historické beletrie (jde o román Aloise Jiráska situovaný do let 1723–1729), leda při výzkumu „druhého života“ pobělohorské doby. O žádný „tradiční název“ tedy nejde, nanejvýš o kontaminaci Komárkových představ tradiční podobou bělohorského mýtu.

¹⁰⁶ Citaci Komárkových slov kupříkladu sdílel na svém facebookovém profilu 21. 11. 2021 MUDr. Lukáš Pollert, dlouhodobě bagatelizující nebezpečí covidové pandemie; jeho vyjádření jakožto lékařské autority se přirozeně těší respektu části veřejnosti. Pollertův příspěvek má aktuálně 11 000 lajků, 1 600 komentářů a 9 100 sdílení. Srov. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=424513052542581&set=a.108873660773190> (cit. 15. 1. 2022).

nahrazení jednoho narativu jiným; mnohem spíše přispívá k celkovému znejistění a názorovému rozštěpení společnosti, k rozkolísání jasného povědomí o tom, co je pravda a co lež, v tomto případě za použití nesmyslných, avšak efektně a sugestivně znějících historických paralel.¹⁰⁷

V podobném duchu opakovaně využil bělohorský mýtus i publicista Vladimír Čermák, autor několika knih většinou s tematikou novodobých dějin, který se nyní pustil i do interpretací pobělohorského vývoje a nabídl prakticky totéž, co u svých textů o Únoru 1948, Srpnu 1968 nebo Listopadu 1989¹⁰⁸ – totiž obraz dějin jako temného spiknutí. Ve třech publikacích o Bílé hoře¹⁰⁹ dal autor sice volný průchod své prudké averzi vůči katolické církvi a habsburské dynastii, plně souměřitelné s mnohdy pokleslou publicistikou první republiky, která „odvážně“ bojovala proti již bezpečně poraženému nepříteli,¹¹⁰ avšak hlavní vyznění jeho textů je odlišné. Představuje dějiny – jak raného novověku, tak 20. století – jako rejdiště temných sil, tahajících ze zákulisí za nitky a manipulujících s politickými aktéry jako s loutkami. Čtenář se nedozví, jak to podle autora „bylo doopravdy“, ač je mu právě toto slibováno; místo toho nahlédne do zmateného světa informačního chaosu, v němž pravda a lež jsou neidentifikovatelnými kategoriemi.

Bělohorský mýtus tak zůstává i na počátku dvacátých let 21. století v české společnosti především stavebním kamenem informační války s jasně artikulovanou potřebou nepřítele a nejasnou definicí toho, kdo tím nepřítelem vlastně je, neboť jde o kategorii velmi flexibilní a proměnlivou.¹¹¹ Potřeba neustále pojmenovávat ohrožení a vymezovat se proti němu místo soustředění se na řešení skutečných problémů ovšem silněji než cokoli jiného rozděluje společnost upínající se k simplifikovanému obrazu dějin¹¹² jako k trvalé hodnotě a spolehlivému opěrnému bodu. Taková společnost bohužel nechápe, že právě „tekutost“ a flexibilita historických motivů jsou jedním z mnoha faktorů, který rozkolísává současnost,¹¹³ a který může vážně ohrozit i budoucnost. Historické stereotypy, legendy a mýty v předchozích staletích prostřednictvím účelově zjednodušených obrazů dějin českou společnost stmelovaly, ať už na konfesním, národoveckém nebo

¹⁰⁷ Ve skutečnosti šel Stanislav Komárek ještě dál a ve zmíněné anketě přirovnal situaci neočkovaných k diskriminaci chartistů a dokonce i Židů předcházející holocaustu: „Podobné akce podkopávají důvěru občanů ve stát, vytvářejí dosti děsivý precedent a přinesou na dlouhé roky nesrovnatelně větší škodu, než je pochybný epidemiologický prospěch, též nepřijemně upomínající na praktiky nacistického režimu vůči Židům. Neočkovaní se stávají oficiální vrstvou ‚nepřátel lidu‘, proti nimž lze libovolně štvát v médiích, jako kdysi proti chartistům – ti se přece také mohli zapojit do budování světlých zítřků.“ Srov. <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/covid-vs-svoboda-jsou-neočkovaní-cerní-pasazeri-nebo-mají-pravo-zemřít-180584> (cit. 30. 11. 2021).

¹⁰⁸ ČERMÁK, V.: *Operace Únor 1948*. Praha 2010; Týž: *Operace Srpen 1968*. Praha 2011; Týž: *Operace Listopad 1989*. Praha 2012; Týž: *1968 – Kořeny tragédie*. Praha 2018.

¹⁰⁹ ČERMÁK, V.: *Operace Bílá hora a černá totalita I. Na prahu ztemnění*. Praha 2014; Týž: *Operace Bílá hora a černá totalita II. Dlouhá černá totalita*. Praha 2014; Týž: *Bělohorský podvod*. Praha 2020.

¹¹⁰ Potřeba vyrovnávat se s dědictvím bělohorského mýtu se za první republiky neprojevovala jen v publicistice, ale i v „angažovaném“ umění. Za všechny počiny tohoto druhu zde zmíním alespoň soubor pohlednic, nazvaný *Habsburskové, Řím a národ český* z dvacátých let 20. století, konzervující tradiční národovecký obraz Bílé hory, jehož akční rádius byl – právě kvůli snadné finanční dostupnosti pohlednic pro široké vrstvy obyvatelstva – zcela mimořádný.

¹¹¹ Slova *Vraťte mi nepříteli*, která jsem zde použila jako mezititulek, jsou názvem písně Jiřího Dědečka, poprvé vydané roku 1990 společně s dalšími písněmi na SP desce nazvané *Vraťte nám nepříteli*. Autor zde jasnozřivě předjímal stav společnosti, která se sice zbavila komunistické nadvlády, ale mentálně stále zůstává v předlistopadových časech a není schopná převzít zodpovědnost sama za sebe a za své další směřování. Srov. <https://www.youtube.com/watch?v=Aq0ED2P3WNA> (cit. 30. 11. 2021).

¹¹² K simplifikovanému obrazu dějin, redukovánému na stereotypní obraz limitovaného množství známých událostí a osobností a dlouhodobě tvořícímu integrální součást veřejného prostoru, srov. nejvýstižněji a nejaktuálněji STEHLÍK, M. – GROMAN, M.: *Přepište dějiny*. Praha 2021.

¹¹³ Srov. BAUMANN, Z.: *Tekutá modernita*. Praha 2020.

třídním základě (a jedním dechem z ní vylučovaly ty „nepohodlné“ vrstvy definované na stejném základě). Tytéž historické stereotypy, legendy a mýty, jen modifikované pro potřeby současnosti, dnešní společnost vnitřně rozeštvávají a štěpí napříč všemi vrstvami. Pro akademiky zkoumající peripetie „druhých životů“ významných historických událostí a česká specifika současné informační války je tento stav mimořádně plodným polem pro výzkum. Pro ty občany České republiky, kteří si uvědomují ničivou sílu historizujících argumentů ve veřejném prostoru a velmi limitované možnosti tento informační chaos jakkoli usměrnit, je tento stav deprimující životní realitou.¹¹⁴

doc. Mgr. Marie Koldinská, Ph.D.
Ústav českých dějin
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
nám. Jana Palacha 2
116 38 Praha 1
Česká republika
e-mail: marie.koldinska@ff.cuni.cz

¹¹⁴ V souvislosti s bělohorským mýtem jsem se v minulých letech zabývala „druhými životy“ některých aktérů dané doby, nejpodrobněji pak „druhým životem“ Kryštofa Haranta. V závěru jeho životopisu jsem roku 2004 napsala: *„Jestliže již neexistuje potřeba hledat paralely k aktuálním problémům české současnosti v událostech bělohorské éry, je to stav jistě nepříznivý pro Kryštofa Haranta a zvláště pro jeho ‚druhý život‘, který možná již brzy tiše vyhasne. Pokud však dávná česká historie konečně přestává být ozvučnou deskou pro frustrace české současnosti, je to jediné dobře pro ni i pro nás. Nelze si než přát, aby tento stav trval co nejdéle...“* (KOLDINSKÁ, M.: *Kryštof Harant*, s. 451). Tento stav je dnes, na konci roku 2021, už součástí historie, a citované věty přílehlavě dokládají, jak často se historikové mýlí ve svých očekáváních.